

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΥΛΙΣΤΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ

Εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον ἐξεθέσαμε τὴν θεωρίαν τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ. Πρὶν προχωρήσουμε εἰς τὴν ἐξέταση τῶν γενικῶν ἀντιρρήσεων, ποῦ διετυπώθησαν κατὰ τῆς θεωρίας αὐτῆς θὰ παρενθέσουμε τὸ παρὸν κεφάλαιον περὶ τῆς ἱστορικῆς καταγωγῆς, περὶ τῆς ἱστορίας τῆς θεωρίας ταύτης, πῶς δηλ. προέκυψεν ἡ θεωρία, διότι δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι ἡ θεωρία αὐτὴ κατέβηκε τυχαίως μιὰ μέρα εἰς τὸ κεφάλι τοῦ Μάρξ. Τοῦναντίον ἡ θεωρία αὐτὴ, ποῦ στηρίζεται ἀπάνω εἰς τὴν οἰκονομικὴ δράσιν τῆς κοινωνίας δὲν μποροῦσε νὰ φανῇ παρὰ σὲ ἐποχὴ, ποῦ ὁ καπιταλισμὸς εἶχεν ἀναπτυχθῆ, διότι ὁ καπιταλισμὸς ἀπογυμνώνοντας ἄσπλαχνα τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα ἀπ' ὅλα τὰ ἰδεολογικὰ προσχήματα, μὲ τὰ ὅποια ἦσαν σκεπασμένα μέσα εἰς τὸ προ-καπιταλιστικὸ καθεστῶς ἔδειξεν ὀλοφάνερα τὴν πρωτεύουσαν σημασίαν τῶν φαινομένων τούτων καὶ καθορίζοντας συγκεκριμένως τὸ ρόλον τῶν τεχνικῶν ὄρων τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν συναφῶν σχέ-

σεων παραγωγῆς, καὶ τὸ σύστημα τῆς ἐξελιξέως των μὲ τὰ ἐπακόλουθα φαινόμενά του ἔδωσεν εἰς τὴν παρατήρησιν αὐτῆ τὴν ἀξία θεωρίας ἐρμηνευτικῆς τῶν κοινωνικῶν γεγονότων τῆς ἱστορικῆς ἐξελιξέως, ἀξίαν φιλοσοφίας ἐπὶ τῆς ἱστορίας, τῆς οἰκονομικῆς, δηλαδὴ ὑλιστικῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τῆς ἱστορίας.

Ἡ θεωρία αὐτῆ ἀπαντᾶται σὰν σπέρμα μέσα καὶ εἰς ἄλλες προηγούμενες φιλοσοφίες μεγάλων φιλοσόφων, ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ μαντεύσουν τοὺς γενικοὺς νόμους τῆς ἱστορικῆς ἐξελιξέως, ἀλλὰ ἡ στενότης τῶν ὁρίων τῆς ἐρεύνης, ἡ σκεπασμένη προκαπιταλιστικὴ μορφή τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων, ἡ ἐμβρυώδης ἀκόμη ἀνάπτυξις τοῦ καπιταλιστικοῦ καθεστώτος ἐμπόδιζε τὴν διατύπωση τῆς θεωρίας, καθὼς διετυπώθη ἀργότερα ἀπὸ τὸν Μάρξ. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς θεωρίας, καθὼς βλέπουμε, ἀκολούθησε καὶ αὐτῆ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ, ἐπιβεβαιώνοντας ἄλλη μιὰ φορά διὰ τῆς ἰδίας της γενέσεως τὴν ἀλήθειά της.

Ὅμιλῶντας περὶ τῆς ἱστορίας τῆς θεωρίας καὶ περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Μάρξ ἐπὶ τῆς θεωρίας αὐτῆς θὰ ποῦμε παρακάτω καὶ ὀλίγα γιὰ τὴν ζωὴ τοῦ Μάρξ.

Ἦδη εἰς τὸ Β' κεφάλαιο ὠμιλήσαμε γιὰ τὴν θέση τοῦ Ἀράπη φιλοσόφου ἱστορικοῦ Ἴμπν Χαλδούν, ποὺ εἶνε ὁ ἀρχαιότερος ὑλιστής, ὡς ποῦμε,

ιστορικοφιλόσοφος. Δὲν ἐπιμένουμε σὲ περισσότερην ἀνάπτυξιν, διότι, φαίνεται, ὅτι τὸ ἔργον τοῦ δὲν ἦταν γνωστὸ εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μάρξ· ἐγνωρίστηκε πρώτη φορά στὰ 1858.

Ἡ ἐξάρτησις γενικῶς τῶν κοινωνικῶν φαινομένων καὶ τῆς πορείας τῆς ἐξελίξεως τῆς μορφῆς αὐτῶν ἀπὸ τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα παρατηρήθηκε ἤδη ἀπὸ τὸν Μεσαίωνα ἀπὸ φιλοσόφους καὶ συγγραφεῖς*. Ἀπὸ τὰ 1656 ὁ Ἄγγλος φιλόσοφος I. Χάρριγκτων εἰς τὸ βιβλίον τοῦ «Oceana» ὁμιλῶντας διὰ τὰ πολιτικὰ καθεστῶτα τῶν διαφόρων χωρῶν τὰ παραλληλίζει μετὰ τὰ σύγχρονά των οἰκονομικὰ καθεστῶτα καὶ λέγει : «Ἡ φύσις τοῦ Κράτους εἶναι ἀνάλογη μετὰ τὴν μορφήν τῆς ιδιοκτησίας. Ὅταν ἓνας μόνον ἄνθρωπος εἶναι κύριος ὅλου τοῦ ἐδάφους τῆς χώρας ἢ τοῦ μεγαλειτέρου μέρους, αὐτὸς εἶνε καὶ ἄρχων πολιτικός. Ἐὰν λίγοι, μία ἀριστοκρατία, ἐπικρατοῦν οἰκονομικῶς, ἐπὶ τοῦ συνόλου, τὸ πολίτευμα εἶναι μικτὴ μοναρχία, καὶ ἐὰν πολλοὶ εἶναι οἱ ιδιοκτῆται τὸ πολίτευμα εἶναι δημοκρατικόν. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἐξήγησις τῆς ἐξαρτήσεως τῶν πολιτικῶν φαινομέ-

* Θὰ μπορούσε κανεὶς ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα νὰ ἀναφέρῃ τὸν σοφιστὴν Φαλέαν, εἰπόντα ὅτι ἡ περιουσιακὴ ἀνισότης εἶναι ἡ αἰτία ὅλων τῶν πολιτικῶν μεταβολῶν, ὡς καὶ τὸν μέγαλο φιλόσοφο τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος Ἀριστοτέλη ὅπου βρίσκονται σπέρματα τῆς θεωρίας, ἀλλὰ εἶναι ἴσως πολὺ ἀθέβαια.

νων ἀπὸ τὰ οἰκονομικὰ δὲν εἶναι τόσο ἀπλή, καθὼς τὴν ἐκθέτει ὁ Χάρριγκτων, διότι δὲν πρέπει νὰ ἐξετασθῇ μόνον ἡ ἐπιρροή τῆς μορφῆς τῆς ἰδιοκτησίας, ἀλλὰ καὶ ἡ πολύπλοκος ἐπιρροή τῆς οἰκονομικῆς διαρρυθμίσεως, ποὺ ἡ μορφή αὐτὴ τῆς ἰδιοκτησίας δημιουργεῖ, ἀκόμη δὲ καὶ πῶς καθορίζεται ἡ ἐκάστοτε μορφή τῆς ἰδιοκτησίας. Ἔτσι μόνον θὰ κατανοηθῇ ἡ σημασία τοῦ ρόλου τοῦ οἰκονομικοῦ φαινομένου ἀπάνου εἰς τὰ ἄλλα κοινωνικὰ καὶ ἱστορικὰ φαινόμενα καὶ τὴν ἐξέλιξή των. Ἄλλὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνη οἱ σχέσεις ἦταν ἀπλές. Γι' αὐτὸ ὁ Χάρριγκτων μὲ τὸ βαθύ του μάτι καὶ ἐμάντεψε, ἀπάνου στὰ κοινωνικὰ φαινόμενα, ἀλλὰ δὲν μπορούσε νὰ μαντεύσῃ περισσότερα. Δεσμευμένος ἀπὸ τὸ οἰκονομικὸ καθεστῶς τῆς ἐποχῆς του ὁ ἴδιος ἔγραψε εἰς τὸ ἴδιο βιβλίον του: «Ἡ χρηματικὴ περιουσία δὲν ἔχει ἐπιρροή ἀπάνου στὰ πολιτικὰ φαινόμενα. Μόνον ἴσως εἰς τὰς πόλεις, ποὺ δὲν ἔχουν κτηματικὴ περιουσία ἔχει ἴσως κάποιαν. Ἄλλὰ εἰς τὴν ὑπαιθρο χώρα, ἡ κατανομή τῆς ἰδιοκτησίας καθορίζει καὶ τὰς πολιτικὰς δυνάμεις καθὲς χώρας». Ὅπως δὴποτε ἡ παρατήρηση τοῦ φιλόσοφου τούτου εἶνε σπουδαία καὶ ἐπέδρασε καὶ στοὺς νεώτερούς του καὶ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως καὶ εἰς τὸν Μάρξ.

Ἐπίσης ὁ Ἄγγλος φιλόσοφος Λόκ (17ος-18ος αἰών) ἐπαρατήρησε στὸ βιβλίον του «Πολιτικὴ Κυβέρνηση», πῶς οἱ νομικοὶ καὶ πολιτικοὶ θεσμοὶ ἐνὸς τό-

που τίποτε άλλο δὲν εἶνε παρὰ «μέσα καὶ μορφαι ποῦ ὑπηρετοῦν οἰκονομικὰ γεγονότα». Ὁ Ἴταλὸς Μ π ο -
κα λ ί ν ι (17ου αἰῶνος) γράφει: Ἡ ἰδιοκτησία δὲν
προέρχεται ἀπὸ τὸ Κράτος, ἀλλὰ τὸ Κράτος ἀπὸ τὴν
ἰδιοκτησία, ποῦ ὑπαγορεύει τοὺς νομικοὺς καὶ πολι-
τικοὺς θεσμοὺς ποῦ θὰ τὴν ὑπηρετήσουν.

Ὁ Ἄγγλος Ν τ ά δ ε ν α ν τ (18ος αἰὼν) γράφει:
«Αὐτοὶ ποῦ ἔχουν τὸ χρῆμα παντοῦ καὶ πάντοτε
ὑπαγορεύων τοὺς νόμους γιὰ νὰ κρατοῦν τοὺς ἄλλους
εἰς τὴν ὑποταγὴν τους».

Ὁ Ἄγγλος James Stewart (18ος αἰὼν), ζῶν-
τας μέσα σὲ καθεστῶς μὲ πλεόν ἀνεπτυγμένο τὸν
καπιταλισμὸ γράφει: «Ἡ βιομηχανία δίνει τὸν
πλοῦτο, καὶ ὁ πλοῦτος τὴ πολιτικὴ δύναμη». Ὁ δὲ
Πρῶσσοσ ὑπουργὸς Χέρτζμπεργκ (18ος αἰὼν) ἐμπο-
ροκράτης ὄντας προσθέτει «τὸ ἐμπορικὸ ἰσοζύγιο
ἔχει σπουδαία σημασία ἀπάνου εἰς τὴν πολιτικὴ
κατάσταση. Τὰ ἔθνη, ποῦ εἶνε ἐμπορικῶς ἰσχυρὰ
εἶνε καὶ πολιτικῶς ἰσχυρὰ». Τὴ σημασία αὐτὴ
τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων δὲν μπορούσε νὰ παρα-
βλέψη ὁ καθ' ἑαυτὸ οἰκονομολόγος τῆς ἀστικῆς τά-
ξεως, ὁ Ἀδάμ Σμιθ (18ος αἰὼν), ποῦ ἐνσάρκωσε μὲ
τις θεωρίες του τίς καπιταλιστικὲς ἀνάγκες τῆς
νεοκαπιταλιστικῆς Ἀγγλίας τοῦ 18ου αἰῶνος. Σὲ
πολλὰ μέρη τοῦ μεγάλου βιβλίου του «Ἐρευνα ἐπὶ
τοῦ πλοῦτου τῶν Ἐθνῶν», ἦτοι Σύστημα Πολιτικῆς

Οικονομίας, καθὼς θὰ ἐλέγαμε σήμερα ἀναγκάζεται νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀλήθεια τῆς ὑλιστικῆς θεωρίας. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ μαθητὴς τοῦ Young καὶ ὁ Γάλλος φιλόσοφος (18ος—19ος αἰῶν) Αὐγουστος Κόντ, ποὺ ὄχι ὀλίγον ἐπηρέασαν τὸν Μάρξ.

Ἄλλὰ ἐκεῖνοι, ποὺ ἐπηρέασαν πολὺ τὸν Μάρξ, ἦταν οἱ οὐτοπισταὶ σοσιαλισταὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος οἱ Γάλλοι φιλόσοφοι Σαιν-Σιμών καὶ Φουριέ, ποὺ ἔκαμαν τὴ δυνατώτερη κριτικὴ τῆς ἀστικῆς οἰκονομίας καὶ τῶν νομικῶν καὶ πολιτικῶν θεσμῶν τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος καὶ ἐτοίμασαν, μποροῦμε νὰ ποῦμε τὴν γέννηση τῆς Μαρξικῆς θεωρίας.

Ὅλοι ὁμοῦ αὐτοὶ ἔγγιζαν τὴν θεωρίαν αὐτὴν, διετύπωσαν σκέψεις, ποὺ μποροῦσαν νὰ ὀδηγήσουν σὲ μιὰ συστηματικὴ θεωρία, σὲ μιὰ συστηματικὴ οἰκονομικὴ, ὑλιστικὴ ἐξήγηση τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ δὲν ἔφθασαν εἰς αὐτὴν, οὔτε διετύπωσαν τὴ θεωρίαν στὴ δυναμικὴ τῆς ἔκφραση, ἤτοι εἰς τὴν διατύπωση τῶν νόμων τῆς ἐξελίξεως τῶν κοινωνικῶν φαινομένων καὶ ἱστορικῶν μορφῶν, καθὼς ἔκαμεν ὁ Μάρξ μὲ τὸν Ἐγκελς δάζοντας εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀτελῶν σκέψεων τῶν προκατόχων των καὶ εἰς τὴ μελέτη τῆς ἱστορίας καὶ εἰς τὴν πείρα τῶν καθημερινῶν γεγονότων τὴν ἀνώτερη φιλοσοφικὴ διανόηση, μὲ τὴν ὁποίαν ἦταν προικισμένοι.

Ὁ Κάρλ Μάρξ ἐγεννήθη τῷ 1818 εἰς Τρέδ, τῆς παραρρηγνείου, ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ρήνου, ἐπαρχίας, πού, ὡς τὰ 1815 ἦταν Γαλλικὴ ἐπαρχία, ἔκτοτε δὲ Πρωσικὴ. Κατήγετο ἀπὸ Ἰσραηλιτικὴν οἰκογένειαν πού μόλις τὸ 1824 ἐδέχθηκε τὸ Χριστιανικὸ προτεσταντικὸ δόγμα. Λαβόντας μόρφωση ἐγκυκλοπαιδικώτατη φιλολογικὴ καὶ φιλοσοφικὴ καὶ ὁμιλῶντας ἐκτὸς τῆς Γερμανικῆς καὶ τὴν Γαλλικὴν γλῶσσα, μετὰ τὰς ἐγκυκλίους σπουδὰς του εἰς τὸ Τρέδ ἐνεγράφη εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βόννης γιὰ νὰ σπουδάσῃ νομικά. Ἀλλὰ μετὰ ἓνα ἔτος σπουδῆς ἐκεῖ, ἔφυγε γιὰ τὸ Βερολῖνον, ὅπου ἀκολούθησε μαθήματα φιλοσοφίας καὶ ἀνηγορεύθη τὴν 10 Μαΐου 1838 διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας μὲ διατριβὴν λατινικὰ γραμμένην «περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἐπικούρου». Ἀφοῦ ἔμεινε λίγο καιρὸ στὸ Βερολῖνον, ὅπου ἐσύχναζε μὲ τοὺς διασημοτέρους τότε σοφοὺς τῆς Γερμανίας,—στενότατοι φίλοι του ἦταν ὁ φιλόσοφος Bruno Bauer καὶ ὁ ἱστορικὸς Koerpern—ἐγύρισε πάλι στὸ Τρέδ, ὅπου ἐνυμφεύθη τὴν Jenny von Westfallen, πού εἶχεν ἀρραδωνισθῆ ἀπὸ τὰ 1836 καὶ χάριν τῆς ὁποίας ἐστιχοῦργησε καὶ διάφορα ἀξιόλογα ἐρωτικὰ ποιήματα, ὅπου διαφαίνεται ἐνωρὶς τὸ φιλοσοφικὸ δαιμόνιον τοῦ μέλλοντος μεγάλου ἀνδρός. Καμωμένος γιὰ τὴν ὁρᾶσιν, γέος ἀκόμη, ἀπὸ τὸ 1843 ἐρρίχθηκε εἰς τὴν δημο-

σιογραφία, ὡς ἀρχισυντάκτης τῆς ριζοσπαστικῆς «Ἐφημερίδος τοῦ Ρήνου», ποῦ ἔδβαινε εἰς τὴν Κολωνία τῆς Πρωσίας. Τὸ στάδιον τοῦτο τοῦ Μάρξ ὑπῆρξεν ἴσως ἡ αἰτία καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς σοσιαλιστικῆς του δράσεως. Ὁ Μάρξ ἦταν δημοσιογράφος—φιλόσοφος. Μορφωμένος μετὰ τὰς σοσιαλιστικὰς θεωρίας τῶν Γάλλων τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῶν μετ' αὐτὴν (Baboeuf, Fourier, Saint-Simon) καὶ μετὰ βαθειὰ φιλοσοφική, ἱστορικὴ καὶ νομικὴ κατάρτιση, ἀρχίζοντας νὰ ἀσχοληθῆ μετὰ τὴν δημοσιογραφικὴν ἐξέταση καὶ ἐρευνα τῶν καθημερινῶν θεμάτων, ἰδίως ἀπο ριζοσπαστικῆς ἀπόψεως τῆς ἔφημερίδος του ἀναγκάσθηκε νὰ μελετήσῃ τὰ σύγχρονα οἰκονομικὰ φαινόμενα, ὄχι μόνον, ἀλλὰ καὶ νὰ φιλοσοφήσῃ ἐπ' αὐτῶν. Ἴδου πῶς ὁ ἴδιος ἐκθέτει ταῦτα εἰς τὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου του «Κριτικὴ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας» (ἔκδ. 1859. «Ἡ ἐξ ἐπαγγέλματος σπουδὴ μου ἦταν τὰ νομικά, ἀλλὰ τὰ ἐσπούδασα παρέργως μόνον, σὰν δευτερεύουσα σπουδὴ κοντὰ στὴ φιλοσοφία καὶ τὴν ἱστορίαν. Ἀπὸ τὸ ἔτος 1842—1843, ὡς συντάκτης τῆς «Ἐφημερίδος τοῦ Ρήνου». ἤμουν ὑποχρεωμένος νὰ πῶ τὴ γνώμη μου ἐπὶ τῶν λεγομένων ὀλικῶν συμφερόντων. Αἱ συζητήσεις τῆς Διαίτης (τοπικῆς Βουλῆς) τοῦ Ρήνου περὶ τῶν ἀδικημάτων εἰς τὰ δάση καὶ τοῦ τεμαχισμοῦ τῆς ἰδιοκτησίας τῆς γῆς, ἡ ἐπίσημος πολεμικὴ, ποῦ ὁ κ. Von Sha-

per, πρόεδρος τότε τῆς χώρας τοῦ Ρήνου ἀνοίξε τότε κατὰ τῆς «Ἐφημερίδος τοῦ Ρήνου» ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῶν συνθηκῶν τοῦ βίου τῶν χωρικῶν τῆς Μοζέλλης, τέλος αἱ συζητήσεις ἐπὶ τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου καὶ τοῦ προστατευτικοῦ συστήματος, μὲν ἔδωσαν τὰς πρώτας ἀφορμὰς, διὰ νὰ ἀσχοληθῶ εἰς τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα. Ἐξ ἄλλου, τὴν ἐποχὴν ἐκείνη, ποὺ ἡ καλὴ θέληση τοῦ νὰ «προπορευόμεθα» ἐξετόπιζε συχνὰ τὴν γνῶσιν τῆς πραγματικότητος, εἰς τὴν «Ἐφημερίδα τοῦ Ρήνου» ἀκούονταν μίαν ὑπόκωφη ἀπήχηση φιλοσοφική, ἃς ποῦμε, τοῦ Γαλλικοῦ σοσιαλισμοῦ». Ἀλλὰ διαφωνήσας μὲ τοὺς συντάκτας τῆς «Ἐφημερίδος τοῦ Ρήνου» ἀνεχώρησε εἰς Παρισίους, ὅπου τότε ἐκινουνοῦτο ζωηρὰ ὅλα τὰ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ζητήματα. Ἐκεῖ ἐγνώρισε τὸν Louis Blanc, τὸν Proudhon καὶ ἄλλους. Ποτισμένος μὲ τὴν Ἑγελιανὴν φιλοσοφίαν δὲν μποροῦσε νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὰ οὐτοπικὰ σχέδια τῶν Γάλλων τούτων σοσιαλιστῶν. Ἔτσι ὑπὸ αὐτοῦς τοὺς ὄρους ἀναγκασμένος νὰ συζητήσῃ ἰδίως τὰ οἰκονομικὰ θέματα, ποὺ τότε ἦσαν εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν καὶ φύσει φιλόσοφος, ἐπροσπάθησε νὰ φιλοσοφήσῃ πλέον ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν «κατηγοριῶν», νὰ προχωρήσῃ πέραν τῶν φαινομένων : ἀξία, κεφάλαιον, ἡμερομίσθιον κλπ. καὶ ἔτσι ἔφθασε εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ φιλοσοφικοῦ περιε-

χομένου τῶν ἔργων τούτων, εἰς τὴν φιλοσόφησιν ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων, ἐπὶ τοῦ καπιταλισμοῦ, ἐπὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ φαινομένου τῆς οἰκονομικῆς δράσεως τῶν κοινωνιῶν καὶ τῆς ἐξελιξέως των. Ἔτσι ἄρχισε νὰ μορφώνεται εἰς τὸν νοῦν τοῦ Μάρξ, ἡ θεωρία τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ καὶ ἡ θεωρία τῆς φιλοσοφίας τῆς οἰκονομικῆς δράσεως καὶ τῶν μορφῶν αὐτῆς. Καρπὸς τῶν ἔργων καὶ τῶν συζητήσεων τούτων ὑπῆρξε τὸ βιβλίον του «Ἀθλιότης τῆς Φιλοσοφίας» γραμμένο γαλλικὰ εἰς ἀπάντησιν ἔργου τοῦ Προυδῶν: «Φιλοσοφία τῆς Ἀθλιότητος» καὶ «Κριτικὴ ἀναθεώρησις τοῦ περὶ φιλοσοφίας τοῦ δικαίου ἔργου τοῦ Χέγκελ». Εὕρισκόμενος στὸ Παρίσι ἄρχισε νὰ ἐκδίδῃ μὲ τὸν φίλο του Arnold Ruge τὰ «Γαλλογερμανικὰ Χρονικὰ», καὶ μὲ τὸν Ἑρρίκη Χάϊνε τὴν ἐφημερίδα «Ἐμπρός». Ἐξορισθεὶς ἀπὸ τὸ Παρίσι διὰ τὴν δημοσιογραφίαν του ἐπήγε εἰς τὸ Λονδίνον. Καταπεισθεὶς δὲ περὶ τῆς Ἐπαναστατικῆς ἐποχῆς καὶ τῆς σημασίας τοῦ προλεταριάτου γιὰ τὴ μεταβολὴ τοῦ ἀστικοῦ καθεστώτος, ἴδρυσε στὸ Λονδίνο τὸν «Σύνδεσμον τῶν Κομμουνιστῶν», ποῦ πρόγραμμά του ἐξέδωκε στὰ 1847 μαζὺ μὲ τὸν Ἑγκελς τὸ «Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο», ὅπου κυρίως ἐκτίθεται ἡ θεωρία τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ, μὲ τὴν θαυμασίαν εἰσηγητικὴν διατύπωσιν, τόσο πρωτότυπη τότε; «ἡ ἱστορία τῶν

κοινωνιῶν εἶνε ἱστορία πάλης τάξεων». Ὄταν ἐξέ-
σπασε ἡ φιλελεύθερη ἀστική Ἐπανάσταση στὴ
Γερμανία (1848) ἐπέστρεψε μὲ τὸ Ἔγκελς εἰς Κο-
λωνίαν, ὅπου ἄρχισαν ἐκδίδοντες γιὰ ὀλίγον καιρὸ
τὴν «Νέαν Ἐφημερίδα τοῦ Ρήνου», ἐφημερίδα
κυρίως μικροαστικοῦ ριζοσπαστισμοῦ μὲ κα-
τεύθυνσιν δημοκρατικὴν. Τὸ 1849 ἐδιώχτηκε ἀπὸ
τὴν Κολωνία καὶ στενοχωρούμενος οἰκονομικῶς κα-
τέφυγε μὲ τὴν σύζυγό του καὶ τὶς δύο θυγατέρες
τοῦ στὸ Λονδίνον, ὅπου ὁ εὖπορος φίλος του Ἔγ-
κελς τὸν ἐνίσχυσεν οἰκονομικῶς. Εἰς τὸ Λονδίνον
ἀπασχολήθηκε εἰς τὴν δημοσιογραφίαν μέχρι τοῦ
θανάτου του (1883), ὡς ἀνταποκριτῆς τοῦ «Βήμα-
τος τῆς Νέας Ὑόρκης». Εἰς τὸ Λονδίνον ἔγραψε
τὰ βιβλία του «Κριτικὴ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας»
(1859), τὸ «Κεφάλαιον», τοῦ ὁποῦ ὁ πρῶτος τό-
μος ἐξεδόθη στὸ 1869, «Ἐπανάστασις καὶ Ἀντε-
πανάστασις στὴ Γερμανία», «Ἡ 18 Ὀμιχλώδους»
καὶ ἄλλα. Πολλὰ δὲ βαθύτατα ἄρθρα καὶ μελέτας
ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ «Βῆμα», ὡς περὶ τοῦ Ἀνατολι-
κοῦ ζητήματος, περὶ Πολωνίας, περὶ τοῦ Ἑβραϊκοῦ
ζητήματος, περὶ τῆς Κομμούνας τῶν Παρισίων
(1871) καὶ ἄλλα.

Κατὰ τὸ 1866 ἰδρύσεν μὲ ἄλλους φίλους του καὶ
ἀντιπροσώπους τῶν ἄλλων Ἑθνῶν τὴν Α' Κομμου-
νιστικὴν Διεθνή, ποῦ διαλύθη εἰς τὰ 1870. Μέχρι

τοῦ θανάτου του ὁ Μάρξ παρηκολούθει τὴν ἐργατικὴ καὶ προλεταριακὴ κίνηση γράφοντας, συμβουλευόν-
τας, ἀλληλογραφῶντας μὲ ὄλους τοὺς ἀρχηγούς.
Σπουδαῖες εἶνε οἱ παρατηρήσεις του καὶ οἱ γνώμες
του ἐπὶ τῆς Κομμούνιας τῶν Παρισίων, τὸ ἔργον του
ἐπὶ τοῦ προγράμματος τῆς Γόθιας ἐπὶ τοῦ τότε ἀπὸ τὸν
Λασάλ ιδρυθέντος στὴ Γερμανία Ἐργατικοῦ κόμματος
καὶ ἡ ἀλληλογραφία του, ποὺ διάφορες ἐκδόσεις ἀπὸ
φίλους του ἔγειναν μετὰ τὸν θάνατόν του.

Θὰ ἦταν ἀτελής ἡ βιογραφικὴ αὐτὴ σημείωσις
ἐὰν δὲν ἐγένετο μικρὸς λόγος καὶ διὰ τὸν Φρειδ. Ἐγ-
κελς, τὸν συνεργάτην τοῦ Μάρξ καὶ δεύτερον πατέρα
τῆς ὀλιστικῆς θεωρίας. Ὁ Φρ. Ἐγκελς ἐγεννήθη εἰς
Barmen τῆς Γερμανίας τῷ 1820. Ἀφοῦ ἐπέρασε
τὰς ἐγκυκλίους σπουδὰς στὴ Βρέμη καὶ Βερολίνο,
ὅπου ἐποτίσθη μὲ τὰ νάματα τῆς Ἐγελιανῆς φιλο-
σοφίας καὶ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Feuerbach ἐπῆγε
στὸ Μάντσεστερ τῆς Ἀγγλίας εἰς ὑποκατάστημα τοῦ
ἐμπορικοῦ οἴκου τοῦ πλουσίου πατρός του. Στὴν
Ἀγγλία ἐξέδωκε στὰ 1845 τὸ βιβλίον του «Ἡ κατά-
στασις τῆς ἐργατικῆς τάξεως στὴν Ἀγγλία», ὅπου
ἀναφαίνονται τὰ πρῶτα δείγματα τῆς θεωρίας τοῦ
ἱστορικοῦ ὀλισμοῦ, ποὺ ἀργότερα ἀνέπτυξεν ὁ Μάρξ
καὶ μαζὺ του ἔπειτα καὶ ὁ Ἐγκελς. Γνωρισθεὶς μὲ
τὸν Μάρξ εἰς Κολωνίαν καὶ Παρισίους, πρῶτα ἀπὸ